

פרדוקסים בפסיכואנליזה לאקאניאנית

הסדרה לפסיכולוגיה

עורכי הסדרה

ד"ר יצחק בנימיני

עידן צבעוני

חברי הוועדה האקדמית

פרופ' אליעזר (אד) גרינשטיין

פרופ' רבקה פלדחי

ד"ר יותם חותם

פרדוקסים בפסיכואנליזה לאקאניאנית

יהודה ישראלי

עורך: עידן אורן

רסלינג

Paradoxes in Lacanian Psychoanalysis

Yehuda Israely

Psychology series

Series Editors: Dr. Itzhak Benyamini and Idan Zivoni

Academic Board: Prof. Ed Greenstein, Prof. Rivka Feldhay, Dr. Yotam Hotam

Editor: Idan Oren

Language Editor: Ella Golan

Graphic Design: Studio Idit Anat

Cover Design: As We design

All Hebrew rights reserved by
© RESLING Publishing, 2020

Resling, Sderot Yehudit 35, Tel Aviv 6701637

www.resling.co.il

Printed in Israel, 2020

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

עריכת לשון: אלה גולן

סדר דפוס: סטודיו עידית ענת

עיצוב עטיפה: As We design

www.resling.co.il

רסלינג, שדרות יהודית 35, תל אביב 6701637

טל: 03-6956704

נדפס בדפוס קורדובה בע"מ, חולון

© כל הזכויות שמורות להוצאת רסלינג

נדפס בישראל, 2020

תוכן העניינים

הקדמה

הפרדוקס כסתירה הנובעת מהנחת יסוד שגויה / 7

- 1 פרדוקס הקיום - האובייקט הקיים בהיעדרו / 21
- 2 פרדוקס ההווה - הסובייקט מתקיים בחסר שלו או 'אין דבר שלם יותר מלב שבור' / 33
- 3 הכול צפוי והרשות נתונה - פרדוקס הגורל לעומת הבחירה החופשית / 53
- 4 להכניס את הסובייקט לתמונה / 57
- 5 פרדוקסים הנובעים מבחירת פרדיגמה פיזיקלית אחת ונפתרים על ידי אחרת / 65
- 6 ממדים / 73
- 7 ממד הזמן - הבדיעבד / 103
- 8 פרדוקס האקט / 113
- 9 פרדוקסים ללא פתרון / 115

הקדמה

הפרדוקס כסתירה הנובעת מהנחת יסוד שגויה

הפסיכואנליזה נולדה מניסיון לפתור פרדוקס. כשעמיתיו הנורולוגים של פרויד התייחסו בביטול לחולים שסבלו משיתוקים סנסוריים או מוטוריים וראו בהם מתחזים, דווקא הוא האמין להם,¹ ובכך למעשה הסכים לעמוד במתח הכרוך באחיזה בשתי אמיתות סותרות מבלי לבטל אף אחת מהן: הוא ראה את המטופלים כסובלים משיתוק, ועם זאת כרופא ברור היה לו שאין מדובר בתקלה נוירולוגית. "שיתוק כפפה" היא תופעה כזאת - החולה סובל משיתוק מוטורי או תחושתי בכף ידו באזור הכפפה, אך מכיוון שמסלולי העצב הם לאורך הגפיים לא ייתכן בסיס פיזיולוגי לשיתוק שמתחיל בקצה המסלול, משורש כף היד ואילך. פרויד רצה להאמין שיש נתונים הנסתרים מעיניהם של החולים והרופאים כאחד, ואילו רק היו נגלים לפניו, הרי הפרדוקס היה נפתר. והוא צדק: האמת השלישית שמבהירה את האי־סתירה בין שתי האמיתות הסותרות ניתנת לתפישה רק אם מניחים את מה שפרויד כינה הלא־

1. זיגמונד פרויד ויוזף ברויאר, מחקרים בהיסטוריה, תרגום: מרים קראוס, צפת: ספרים, 2004.

מודע. בהנחה שהאדם מפוצל בין המודע ללא-מודע, אפשר לראות שהסימפטום לא משקר, ויתרה מכך, שהוא רומז על אמת מצונזרת. הנחה זו היא שאפשרה לפרויד להתייחס לסימפטום לא רק ככזה שמדבר, אלא ככזה שדובר אמת. במילים אחרות, פרויד היה צריך להמציא את הלא-מודע כדי לפתור את הפרדוקס, ועם ההמצאה הזו נולדה הפסיכואנליזה. כמוהו, גם האנליטיקאים שבאו אחריו נדרשו להישאר בחרדה, בתימהון, בהקשבה הצפה, מבלי למהר לפרש תופעות לא מוסברות באופן פשטני, עד שיופיעו נתונים נוספים שיבהירו מה הם ראו ואילו הנחות יסוד חמקו מתפישתם.

מושג הפרדוקס שישמש בספר זה הוא הפרדוקס כפי שמוגדר בענף הלוגיקה, החוקר הלימה בין הנחות לבין נגזרותיהן. אם יש הלימה הרי שהנחה כלשהי היא אמיתית, ואם אין הלימה אזי ההנחה היא שקרית. אם שני התנאים מתקיימים בו-זמנית – כלומר יש הלימה ואין הלימה – הרי שלפנינו פרדוקס. בטקסט הזה אנסה אפוא לרתום את החשיבה הלוגית שעוסקת בפתרון פרדוקסים למען פתרון מצוקות של מטופלים; אם נצליח לנסח את המצוקות במונחים של פרדוקסים תיפתח בפנינו האפשרות לפתור אותן כפרדוקסים. העיקרון המנחה הוא זה שהציע פרויד בדמות השאלה "מהו האלמנט הנסתר?", האלמנט אשר לו התגלה היה מבהיר שהסתירה המייצרת פרדוקס אינה סתירה של ממש. אם פרדוקס מופיע כמצוקה, הרי שפתרונו עשוי להפיגה.

דוגמה קלאסית לפרדוקס: אם כל בני האדם בני תמותה, נגזר מכך שגם סוקרטס שהוא בן אדם הוא בן תמותה. לו היינו אומרים שכל בני האדם בני תמותה, ועם זאת אמת היא כי סוקרטס בן האדם אינו בן תמותה, היה זה פרדוקס; הרי לא ייתכן שהוא גם בן אדם וגם לא בן תמותה על פי האקסיומה שלנו. אך יש לשים לב שאנחנו קבענו את הכללים, ובמובן זה מדובר במשחק מכור, שכן פרדוקס הוא סתירה בין היגדים שאנחנו יצרנו. כלומר, הפרדוקס יכול להתקיים רק היכן שיש היגדים שניתן לאוששם או להפריכם – הוא אינו מתרחש בעולם

הממשי אלא בעולם של היגדים. בהיגד "חד־קרן עם שתי קרניים" יש פרדוקס משום שהוא מפר את האקסיומה המגדירה מהו חד־קרן, וזאת בעולם שבו חדי־קרן אינם קיימים כלל. לכן הפתרון לפרדוקס הוא קונספטואלי, כלומר שינוי בהנחות היסוד.

ויטגנשטיין ראה את המציאות כמשחק שפה, והדבר אפשר לו לפתור פרדוקסים בדרך של מסמוס הנחות יסוד; לדבריו בעיות אינן נפתרות, הן מתמוססות.² המציאות שבה רואים בעיה, או לצורך העניין פרדוקס, היא משחק אפשרי אחד של השפה, אך אם נעבור למשחק שפה אחר, הפרדוקס יכול להיעלם. במילים אחרות - פתרון של פרדוקס הוא למעשה ביטולו כפרדוקס, ולכן הוא אינו מחייב את הנחת קיומו של סוקרטס גוסס החי בשני העולמות, אלא הוא דורש שנרחיב מעט את העדשה ונבין שאין סתירה, למשל, בין האמת שסוקרטס מת במובן הביולוגי כבר אלפי שנים, אך בהשפעתו על הפילוסופיה המערבית רוחו חיה וקיימת. ניקח את פרדוקס השקרן כדוגמה להנחה שגויה שיוצרת פרדוקס: כאשר הוא אומר "אני משקר", האם הוא משקר או דובר אמת? אם הוא דובר אמת אז נכון הדבר שהוא משקר, ואם אינו דובר אמת אז הוא דובר אמת.

תרשים 1: אני משקר

2. לודוויג ויטגנשטיין, חקירות פילוסופיות, תרגום: עדנה אולמן-מרגלית, ירושלים: מאגנס, 1994.

לו היה אומר "אתה משקר" לא היה פרדוקס, שכן בהחלט ייתכן שהוא דובר אמת כאשר הוא אומר על מישהו אחר שהוא משקר.

תרשים 2: אתה משקר

מהי ההנחה השגויה, צרת-האופקים, שגורמת לפרדוקס? ומה אנחנו צריכים להכניס לשדה הראייה שלנו כדי שהפרדוקס ייעלם? ההנחה השגויה היא שהשקרן הוא אדם אחד, בעוד שבאמירה "אתה משקר" יש שני אנשים - זה שמדבר וזה שמופיע בהיגד. הפתרון לפרדוקס, אם כן, הוא בהבחנה בין המדבר, שאומר את המשפט "אני משקר", לבין המילה "אני", שמופיעה במשפט "אני משקר"; אם המדבר היה אומר "עכשיו אני אומר אמת כשאני אומר שבדרך כלל אני משקר", הפרדוקס היה נפתר, משום ש"אני" של עכשיו ו"אני" של בדרך כלל אינם אותו "אני".

להלן דוגמה לפרדוקס המגולם בסימפטום היסטרי: מטופל אינו מצליח לעמוד על הרגליים, אך אורתופד ונוירולוג שללו סיבות אורגניות לתופעה. הוא מנסה לעמוד, ונופל. כשהוא הולך לשירותים בלילה במצב של חצי שינה הוא אינו נופל. מכאן, שיש כאן מיצג של נפילה. המטופל נפל מתוכנית הכשרה שהיה בה. הסיפור הרשמי שלו הוא שהוא כלל אינו עצוב על כך. הסיפור הלא

רשמי, הלא מודע, הוא שהנפילה מהתוכנית ממוטטת. הפרדוקס, אם כן, הוא שהוא אדיש לנפילה מתוכנית ההכשרה ובו-בזמן גם סובל ממנה. רק אם מתייחסים לנפילה כאל סימפטום ניתן לפתור אותו, שכן אין סתירה בין העמדה האדישה לעמדה האבלה אם מי שמחזיקות בעמדות האלה הן שתי פונקציות שונות: המודע והלא-מודע. הסימפטום פרדוקסלי בכך שהוא מכחיש את המודחק ובו-זמנית מייצג אותו. הסימפטום הזה מופיע כאשר יש סתירה בין האידיאל המודע לבין התשוקה הלא מודעת, כלומר הוא מתקיים רק אם לא מבחינים בהבדל בין העמדה המודעת לבין העמדה הלא מודעת.

בראותנו את הסימפטום, הפתרון תלוי בנכונות של המטפל ושל המטופל להתייחס אליו ככזה. במילים אחרות, רק מתוך עמדה המתייחסת לתופעה כאל סימפטום אפשר להסתקן ולשאול מה עומד מאחוריה, ובזמן הנכון גם להציע פירוש. אם המטופל או המטפל מעדיפים (כל אחד מסיבותיו) לוותר על חקירת הסימפטום ולא לחקור מה מניע אותו, הרי שהסימפטום ימשיך בפעולתו. מצד המטופל יש בכך היגיון, שהרי לו היה מוכן לדעת לא היה צריך לייצר את הסימפטום מלכתחילה. הפירוש "נפילה" הוא מעין הזמנה למטופל לבחור אם להעלות למודעות את צערו, משמע לבטל את הסתירה ולהפוך את הסימפטום, כמייצג של הצער, למיותר.

פרדוקס השקן, כמו פרדוקס השיתוק ההיסטרי שפרויד נתקל בו, מתבהר כשמכירים בפיצול. במקרה של השקן זהו פיצול בין המדבר למדובר, ובמקרה של ההיסטריה זהו פיצול בין המודע ללא-מודע. ההיסטרי דובר אמת במודע כשהוא אומר שהיד משותקת, ודובר אמת בלא-מודע כשהמסר הוא שהיד אינה משותקת. האמירה של הלא-מודע היא שהשיתוק ביד הוא מטפורה לתחושת חוסר אונים בחייו. אם כך, ניתן להתייחס לפרדוקס כאל חידה שמנסחת כך: מהו הדבר שאיננו רואים ושיבהיר לנו שהפרדוקס אינו הכרחי? והתשובה היא הפיצול בין המודע ללא-מודע.

את השינוי בהנחות היסוד או את שמיטת הנחות היסוד ניתן להמשיל להתעוררות: ביקצה מתפכחים מההנחה שהחלום הוא מציאות, כפי שחווינו אותו בזמן השינה. המידע שחומק מעיניו של הישן בדבר היותו חולם מופיע ברגע ההתעוררותו. במובן זה, פרדוקס נפתר כמו שסויט נפתר - ביקצה. כלומר, הבעיה בחלום אינה נפתרת אלא מתבטלת; במקום לפתור את האסון הבלתי נמנע שבחלום, מקיצים ממנו. זו הקלה עצומה. הפרדוקס מבוסס על אשליה שבחלום, ואם נתפכח ממנה הוא ייעלם. בכל המסורות הרוחניות והמיסטיות ההתפתחות האישית מופיעה במטפורה של התעוררות, של התפכחות. כך למשל המדיטציה נתפשת לעיתים קרובות כהתפכחות מחלום המציאות.

לגישה הלאקאניאנית, ברומה לגישה הוויטגנשטיינית, יש יתרון על פני גישות פוזיטיביסטיות, שכן היא מאפשרת להתפכח ממציאויות הודות להיותה רדיקלית בעמדה האנטי-מהותנית שלה, בראיית המונח "מציאות" כמיתוס, כסיפור העשוי ממילים ומדימויים. החפץ נקרא שולחן כי כך הסכמנו; לו היינו עובדים בחנות רהיטים היינו קוראים לו סחורה. במילים אחרות, כל סיפור שנקרא "מציאות" תומך בראייה העצמית העדיפה עלינו ובראיית העולם העדיפה עלינו. אם נלך צעד נוסף ביחס לרעיון שהפרדוקס מושתת על טעות בהנחות היסוד, כזו שלרוב משמיטה את התמונה הרחבה יותר, ושהריפוי כרוך בתיקון הטעות, נשאל מה מקור הטעות. מה שהופך טעות לטעות פרוידיאנית הוא שאינה תמימה אלא היא תוצאה של התעלמות מכוונת מהתמונה המלאה. במצב כזה, כדי לראות את התמונה המלאה ולהתפכח מהחלום או מהאשליה, יש להסכים לוותר על העיוורון היוזם. הסכמה זו תהווה צעד לקראת ריפוי, שכן אם ייווכח המטופל שהוא מתעלם מהתמונה המלאה, הרי שדה הראייה שלו יתרחב. הטעות נובעת מתפישה מצומצמת של המטופל עצמו, המאפשרת לו להיאחז בסיפור של המציאות, סיפור הרווי במשמעויות מחמיאות, מרגיעות, מסעירות או מענגות,

הנגזרות מהנחות היסוד שלו. המצבים הפרדוקסליים האלה מולידים מצוקות וסימפטומים, ומטרת הפירוש שנותן המטפל להצביע על החלק שאינו כלול בסיפור או שהושמט ממנו, ושהפרדוקס הוא תוצאה של ההשמטה הזו. תרגום המצוקה לפרדוקס אינו פשוט, ולא פעם קשה לראות את האלמנטים שירחיבו את התמונה, אך הקושי הרב ביותר הוא להביא את המטופל לראות את הווירטואליות של המציאות שלו, שכן תוכנה כזו כרוכה בויתור על תשוקה או על תענוג שהסיפור מקיים כל עוד מתייחסים אליו כאל הכרח.

אלברט איינשטיין האמין שפרדוקסים בתורת הקוונטים נבעו ממגבלה של כלי המדידה האנושיים. ניל בוהר (Bohr) לעומתו החזיק בעמדה שברמה התת־אטומית, הכאוס אינהרנטי ליקום.³ ייתכן שסירובו של איינשטיין היה טעות פרוידיאנית; סירוב לוותר על פנטזיה של הרמוניות העולם הפיזי. תמיכה בתזה זו ניתן למצוא במכתב של איינשטיין לפרויד, שבו הוא קובל על היעדר הרמוניה ביחסים בין האומות.⁴ פרויד עונה לו מעמדה מפוכחת, עמדה המופיעה גם בספרו טוטם וטאבו,⁵ ולפיה רק כוח התאגדות הבנים או האחים יכול להתגבר על כוחו של העריץ, המתענג ללא הגבלה. פרויד מוסיף שאין לצפות למציאות הרמונית.

כאן חשוב לסייג את הרעיון שכל מצוקה יכולה להיפתר על ידי פתרון של פרדוקס שתומך בה, ולומר שבטיפול (ובחיים) ישנו רגע שבו אין מנוס מלקבל את הפרדוקסליות כאינהרנטית לקיום האנושי. יש גבול למידה שבה נוכל להרחיב את שדה הראייה, לחשוב במסגרת של עוד ועוד ממדים, כלומר, יש גבול ליכולת שלנו להכיל את הלוגיקה הסמלית על התופעות הפרדוקסליות הממשיות.

3. Manjit Kumar, *Quantum - Einstein, Bohr and the Great Debate about the*

Nature of Reality, NY: Norton, 2011

4. דוד בר־גל, עופר אשכנזי וערן רולניק, איינשטיין ופרויד והמלחמה הבאה, ירושלים: כרמל, 2018.

5. יגמונד פרויד, טוטם וטאבו, תרגום: רות גינזבורג, תל אביב: רסלינג, 2013.

לאורך הספר אסקור כמה מהקואורדינטות היסודיות של הפסיכואנליזה הלאקאניאנית דרך הפרספקטיבה של פרדוקס. עם כל אחד מהפרדוקסים שאסקור אבהיר את המושגים התיאורטיים הפסיכואנליטיים המתקיימים בו, אתן דוגמאות לבעיות הנפשיות המתבטאות בו, ואציע פירושים אפשריים והתערבויות אפשריות. מטרת הפירושים וההתערבויות האלה היא לפתוח עבור המטופל את האפשרות לפתור את מצוקותיו על ידי ניסוחן כפרדוקסים וחיפוש אחר המידע החסר או הפרספקטיבה החסרה שיאפשרו להגיע לפתרון תוך כפירה בהנחות היסוד המקיימות את הפרדוקס. להלן סקירה של הפרדוקסים העיקריים המהווים את פרקי הספר:

1. פרדוקס האובייקט או הקיום - האובייקט נוכח בהיעדרו, כלומר, עליו להיעדר כדי להיות קיים.

2. פרדוקס ההוויה - "אין דבר שלם יותר מלב שבור"; הסובייקט האנושי קיים בזכות היותו בעל חסר. פרדוקס זה מורכב מתת-סעיפים, שכל אחד מצביע על צורות הקיום השונות של הסובייקט:

א. הסובייקט ביחס לאובייקט - את היחסים הפרדוקסליים בין האובייקט לסובייקט אפשר לנסח דרך הבדיחה על המזוכיסט שמבקש מהסדיסט שילקה אותו, והסדיסט, בהנאה סדיסטית, מסרב. תגובת הסדיסט מספקת ומתסכלת בו-זמנית; ההיפוך הכפול הזה ייחודי לבני אדם, ומה שמאפשר זאת היא השפה, המאפשרת פרדוקס דוגמת "אני מסופק מכך שסוף-סוף אני רעב".

ב. הסובייקט ביחס למסמן - הפרדוקס ביחס למסמן הוא שהסובייקט לא יכול להיות ללא המסמן, שכן המסמן מייצג את הסובייקט, אך בעצם ייצוגו גם מוחק אותו. הדוגמה הבולטת היא במבנה האישיות הכפייתי, שאינו מוכן

להצטמצם להגדרה, שכן היא מילים בלבד, אך גם אינו יכול להתקיים בלעדיה, שכן היא שנותנת לו ייצוג.

ג. הסובייקט ביחס לדחף - הפרדוקס המתקיים ביחסים שבין הסובייקט לבין דחפיו הוא שככל שהוא מנסה לספקם כך הם גדלים, שנאמר, "איבר קטן לו לאדם, מרעיבו שבע ומשביעו רעב".⁶ כלומר, ככל שהחשקים המיניים מסופקים יותר, כך הם גדלים.

ד. פרדוקס האגו - "אם לא חסר לי כלום - מדוע אני סובל?". כלומר, המצוקה כביכול נובעת מכך שחסר משהו, בעוד שהסיבה האמיתית למצוקה היא דווקא היעדרו של החסר, כמו במועקה שהיא חוויה של עודפות.

3. פרדוקס הבחירה החופשית מול הגורל - ככל שאדם מכיר בעובדה שאינו חופשי כך הוא מאפשר לעצמו יותר חופש בזירות שבהן הוא חופשי לבחור, כלומר ככל שאדם מודע לעובדה שהוא נשלט על ידי כוחות לא מודעים, או כפי שפרויד אמר: שהוא אינו בעל הבית בביתו שלו, כך יש לו אפשרות להזדהות עם הלא-מודע ולראות את רצונו החופשי גם בדברים שלא בחר בהם.

4. פרדוקסים הנובעים מהשמטת הסובייקט הבוחר מהתמונה. למשל בפרדוקס השקרן, כאשר אדם אומר "אני משקר", יש את האדם שאומר את המשפט ויש את האדם שהוא נושא המשפט. כאשר מבחינים שמדובר בשניים שונים מתבהרת אי-הסתירה. כאן אסקור את ההיבטים ההתפתחותיים של רגע הופעת הסובייקט בחייו של הילד הצעיר ושל רגע השמטת הסובייקט בגיל מאוחר יותר, כאשר התשוקות מודחקות יחד עם הסוכנות המשתוקקת.

6. תלמוד בבלי, מסכת סוכה, דף נב, ע"ב.

5. פרדוקסים הנובעים משימוש מוגבל או שגוי במטפורות - אציע סקירה היסטורית של המטפורות הפיזיקליות בתיאוריה הפסיכואנליטית ושל השפעתן על הפסיכואנליזה - החל בתיאוריית הרחף של פרויד בהשראת תורת התרמודינמיקה, דרך פרדוקסים המשותפים לתורת הקוונטים ולפסיכואנליזה, וכלה בתורת העל-מיתרים הפותרת את הסתירות בין תורת היחסות הכללית והפרטית לבין תורת הקוונטים על ידי הוספת ממדים.

6. פתרון פרדוקס על ידי מעבר לממד אחר - משלב נוסף שבו ניתן לפתור פרדוקס הוא משלב הממדים. כל מעבר מנקודה לקו, מקו לשטח ומשטח לנפח יכול להיות מומחש על ידי גופים טופולוגיים שונים. בהיבט המופשט, המתמטי, יש מקום גם לממד רביעי של מרחב, מעבר לתפישה האינטואיטיבית של שלושת הממדים שאנו חיים בהם. יש סוגי מצוקות אנושיות שחשיבה בארבעה ממדים יכולה לפתור, כך שכל קפיצת ממד תשמש אותנו כפרדיגמה להבנת תהליכים נפשיים ותהליכים טיפוליים: א. נקודה אינה תופסת מקום ממשי במרחב, ובכל זאת יש לה קיום סמלי. כך גם המסמן, המילה או הסמל אינם מתארים תופעות ממשיות אלא יוצרים מציאות סמלית. פרדוקסים רבים נובעים מכך שאנו מתייחסים לתופעות סמליות משל היו ממשיות.

ב. הקו מתאר ליניאריות, היררכיה, ומחטיא תופעות ריזומיות או מעגליות. התפישה הליניארית מתארת את שיח האדון הסמכותי, בעוד שהמעבר מקו חד-ממדי לשטח דו-ממדי מתאר את הקפיצה לשיח האנליטי ולאחיקה האנליטית הכופרת באחר הגדול הסמכותי. הלא-מודע מובנה כשפה, כלומר כרשת אסוציאטיבית ולא ליניארית. המעבר מהתייחסות למילים של המטופל כאל דיבור ליניארי

להתייחסות אליהן כאל כתב שניתן לקרוא בו לכל מיני כיוונים, כלומר השחרור מווקטור הזמן של הדיבור, מאפשר לאנליטיקאי להבחין במשמעויות נוספות של הדיבור.

ג. המעבר מטופולוגיה המייצגת את הסובייקט כשטח דו-ממדי לטופולוגיה המייצגת את הסובייקט כגוף תלת-ממדי מציע לחשוב על הסובייקט באופן משוחרר מהדיכוטומיה בין פנים לחוץ. זהו המעבר מהמגבלה הדימויית של תפישת האדם כאגו הנבדל מסביבתו לבין תפישתו כסובייקט, כדמות בסיפור. הגוף הטופולוגי הנקרא טורוס ימחיש נקודה זאת.

ד. הממד הרביעי של המרחב אינו נתפש בחשיבה האינטואיטיבית ובהתנסות היום-יומית, אך יכול להתקיים בנוסחאות ובשרטוטים טופולוגיים כדוגמת הגוף הטופולוגי בעל ארבעת הממדים, הקרוס קאפ. אביזרים טופולוגיים אלה מתארים מצבים שבהם המכיל והמוכל יכולים להתהפך, כמו כפפה מופשלת. יש לכך יישום בהבנת תופעת החרדה: החרדה היא מפני איום פנימי וחיצוני בו-זמנית: מפני התכנים הפנימיים הלא מודעים מצד אחד ומפניהם כחיצוניים וזרים לי מצד אחר. בטקסט האלברית⁷ פרויד מציג זאת כהפשלה שבה הפנימי הכמוס ביותר זר לא פחות מהאחר המאיים מבחוץ. התהפכויות דומות מתרחשות בין עמדת האוהב לעמדת האהוב, בין ההזדהות עם המודע כמכיל את הלא-מודע לבין הלא-מודע כמכיל את המודע. יחסי התהפכות המכיל והמוכל מופיעים גם ביחסים שבין מושגים כמו העל-אני והסתמי, בין הסובייקט והשפה ובין המציאות והסימפטום.

7. זיגמונד פרויד, האלברית, תרגום: רות גינזבורג, תל אביב: רסלינג, 2012.

7. פרדוקס הזמן - ייצוגו המובהק ביותר הוא הלוגיקה של ה"בדיעבד", שמתייחסת לסיבתיות כפולה, שבה העתיד גורם לעבר להפוך בדיעבד לסיבה. פרדוקס זה קשור בפונקציה האנושית הכפולה של הסיבה - לא רק "בגלל" (קו ליניארי של זמן מהעבר לעתיד), אלא גם "למען", שבו העתיד הוא סיבתו של העבר. לדוגמה, על פי וקטור ליניארי חוויית מצוקה מובילה לרצון לבטא אותה, לקבול עליה, או להתלונן. על פי הווקטור הבדיעבדי מצוקות מיוצרות לשם ההתלוננות. יש בכך היגיון אם מביאים בחשבון מצוקת עבר שהושתקה ואשר ביום מצוקות חדשות מאפשר את ביטויה. לעקרון הבדיעבד יישומים רבים בחיי הנפש:

א. כמו בטכניקה של כתיבת פרוזה, או של פאנץ' בכדיחה, בכוחו של פירוש מפתיע לשנות את המשמעות של הדברים שנאמרו לפניו.

ב. הסובייקט נולד מעצם הנחה שהוא קיים. בכך שההורים מייחסים לילד התכוונות הם שותלים בו בדיעבד את זהותו כמתכוון, למשל אם הם מפרשים הבעת פנים הנובעת מעווית מעיים כחיוך אזי הם מעביר לו את המסר שהייתה לו כוונה לתקשר, לחייך עם כוונה.

ג. בתחילת האנליזה האנליטיקאי מקשיב בגלל שהאנליזנט פונה לאנליזה על מנת לדבר, ואילו בהמשך העובדה שהאנליטיקאי מקשיב הופכת לסיבה לכך שהאנליזנט מדבר. נוכחותו של האנליטיקאי כמקשיב, ויחסי ההעברה הנוצרים באנליזה, גורמים ללא-מודע לייצר תוצרים, כמו חלומות.

ד. הסבל בסימפטום מהווה בדיעבד ראייה לממשות של הדבר שלכאורה הסבל נובע ממנו, על משקל צביטת החולם: אם אני צובט את עצמי וחס כאב, משמע שאינני חולם.

- ה. ההבניה הפרוידיאנית נתפשת לא פעם כשחזור היסטורי, בעוד שההבניה הלאקאניאנית מדגישה את יסוד השכתוב ההיסטורי לאור התפישות העכשוויות של המטופל.
- ו. גם להווה יש משמעות אחרת כאשר חווים אותו בהקשר של העתיד, ובפרט בחשבון של ערש דווי - "האם חיות על פי התשוקות שלך?". כלומר, להכריע בין אפשרויות בהווה לאור השאלה עם איזו בחירה אהיה שלם יותר בחשבון הסופי.
- ז. ההקשר העתידי אינו מוגבל לרגע המוות אלא לקיום הסמלי, שחורג מגבולות הקיום האורגני. מזווית זאת ניתן לשאול על המיתוסים שבהם הסובייקט חי, הסיפורים שיש לו על העולם ומקומו ותפקידו בעולם. הסיפור הזה אינו מוגבל לטווח החיים האורגניים שבין לידה למוות.
- ח. יש מצבים שבהם המילה האחרונה מבוששת לבוא ולהעניק משמעות בדיעבדית למילה הראשונה, שנותרת תלויה, ללא מובן ברור. כאשר האנליטיקאי חותך ועוצר את הפגישה, הוא עושה זאת ברגע מסוים שבו הוא רוצה לעצור, לפני שהמטופל יגיד משהו נוסף. כך הוא עוצר את הגלישה האינ-סופית בין המשמעויות ודוחק את המטופל לנקוט עמדה. תופעת הדו'ה וו היא מקרה מיוחד של הבדיעבד המתרחש בו-זמנית.
8. פרדוקס האקט מתאר מצבים שבהם הפעולה שעושה אדם משנה אותו מן היסוד. ברגע של האקט נעלם מי שביצע את האקט ובמקומו מופיע מישהו חדש שלא היה שם קודם לכן. מצב זה מומחש טופולוגית על ידי חתך המתבצע על שטח. החתך הוא על השטח שלפני או אחרי החיתוך? השטח הלא חתוך הוחלף על ידי השטח החתוך כפי שהסובייקט מתחלף תוך כדי האקט ומתפצל על ציר הזמן לסובייקט שלפני ולסובייקט שאחרי. אקט דורש מהסובייקט להיעלם ולהגיח מחדש כמישהו שהוא

עדיין אינו מכיר. ניסוח זה מסביר מצבים רבים של חרדה ושל הימנעות מפני שינוי.

9. לבסוף, ישנם פרדוקסים שאינם ניתנים לפתרון או אינם מיועדים לפתרון ונשארים בלתי פתירים. אלה מצבים של חרדה, של תימהון ואף של פליאה ויצירתיות. לא כל הקיום מכפיף את עצמו ללוגיקה הסמלית, למה שניתן לכמת ולספר. בהוראה של לאקאן, מושג הממשי מתייחס לתופעות הללו.

פרדוקס הקיום - האובייקט הקיים בהיעדרו

פרדוקס הקיום שייך לתחום האונטולוגיה, תחום הידע העוסק בשאלות על טיבו של ה"יש". אובייקט הוא משהו שישנו - כיצד הוא הגיע לידי קיום? כיצד נבראים אובייקטים? נקודת המוצא בשיח הלאקאניאני היא שהאובייקט הוא הדבר שיכול להתקיים או לא להתקיים, ועובדה זו היא המאפשרת לייחס לו קיום. עבור לאקאן, אובייקט הוא קודם כול אובייקט של צורך - הצורך הוא שמגדיר את קיומו, והצורך קשור בהיעדרו.

האובייקט הופך מושא לצורך רק בתנאי שנוכחותו אינה מובנת מאליה, כלומר שישנה אפשרות שהוא לא יהיה נוכח. אני צריך להיות צמא כדי שלמילה מים תהיה משמעות כשאני שותה אותם; הם צריכים להיות חסרים כדי להיות מוגדרים, כי מה שההגדרה מקיפה הוא את החסר, את הצימאון. לכן ההגדרה "מים" מבוססת על צימאון, על ההיעדר של המים. לאינואיטים בקוטב הצפוני יש צורך לא ליפול לקרח הדק ולכן הם מבחינים בגוונים של לבן שמשמעותם "הקרח הזה דק מדי"; מישהו היה צריך ליפול כדי להמציא שם חדש לצבע לבן. כמיהה לסיפוק מסוים היא שמייילדת אובייקט, משמע הרכושנות קודמת לרכוש ויוצרת אותו. מהו

רכוש? דבר שיש לנו רגשות של רכושנות כלפיו. אם אין לנו רגשות כאלה דבר לא יוכל להפוך להיות רכושנו. אובייקט הוא מענה לצורך, וצורך מבוסס על היעדר אובייקט. במובן זה, האובייקט קיים בהיעדרו.

הסובייקט בעל החסר קודם, אם כך, לאובייקט, כלומר האובייקט לא היה נברא אלמלא היה סובייקט שצרכיו יגדירו את האובייקט. הדבר אינו מובן מאליו, משום שלפי המסורת הפילוסופית הפוזיטיביסטית האובייקטים קיימים בעולם אפריורית לקיומו של הסובייקט המגדיר אותם, ובתהליך ההתפתחות אנחנו לומדים להכירם ולהעניק להם שמות. לעומת זאת, על פי לאקאן ההתנסות הסובייקטיבית קודמת לאובייקט, והאובייקט נוצר בנפשו של התינוק על פי צרכיו, דחפיו ותשוקותיו. המערכת האורגנית מכריחה את היצור האנושי לחוות צרכים כמו רעב וצמא, ולחוות תסכולים הנובעים מאי־סיפוקם של צרכים אלה. מצוקת הצורך נפתרת רק כאשר האובייקט מספק הצורך מקבל את צורתו ואת שמו, למשל, השד של האם במקרה של צמא ורעב. הוא מוגדר בתפישתו של התינוק כאובייקט רק לאחר ששימש כסיפוק לצורך שהופיע קודם.

הנה, אם כך, פרדוקס הקיום: דברים קיימים, כלומר מוגדרים כאובייקטים, עקב היעדרם ובזכות היעדרם, ההכרחי לצורך חוויה של חסר אצל הסובייקט. הגישה הזאת מבטלת את הדיכוטומיה בין קביעות אובייקט מבחינה רגשית (למשל בתיאוריית ההיקשרות) לבין קביעות אובייקט מבחינה קוגניטיבית (למשל בתיאוריה ההתפתחותית של פיאז'ה). כל הגדרה קוגניטיבית של אובייקט כנפרד מסביבתו מבוססת על צורך שהביא אותו לידי קיום, כלומר קיום נבדל, כמושא לצורך ובהמשך גם כמושא לדחף, תביעה, או תשוקה. אם אין לאובייקט ערך נפשי של מענה על צורך, הוא אינו יכול להיות מובחן קוגניטיבית.

לאקאן מראה כיצד העיסוק של אריסטו בקטגוריזציה ובמיון של

תופעות בעולם החי והצומח מתבצע על פי הלוגיקה הפרדוקסלית של "היעדר כתנאי לנוכחות". על פי אריסטו, היונקים מוגדרים על סמך סממן ייחודי של הקטגוריה, הפטמה.⁸ אך מהי פטמה? כדי לענות על כך עלינו לזהות יצורים שאין להם פטמה. בפעם הראשונה שנראה יצור עם פטמה נוכל להגיד ש"אין לו את האין פטמה". היצורים נעדרי הפטמה מהווים את הרקע ההכרחי שכנגדו נוכל לזהות פטמה ולהגדירה. ההיעדר כאן קודם ליש ויוצר אותו כתופעה על פני הרקע.

אחד הזיכרונות המוקדמים שלי הוא שאני מודיע להורים שלי שאני הולך לישון. עצמתי את עיניי ואמרתי "אני ישן", ומיד פקחתי אותן והודעתי שהתעוררתי. איני זוכר את תגובתם - ייתכן שצחקו, ייתכן שהתעלמו, אבל בפעם הרביעית בוודאי התעלמו. בסופו של דבר נרדמתי, וכשקמתי בבוקר זכרתי שהייתי עסוק בשינה ובהירדמות, ושוב הודעתי שהתעוררתי, אלא שהפעם התעוררתי אחרי שהתודעה נעצמה יחד עם העיניים. כך גיליתי את התודעה, כדבר הזה שכשאתה מתעורר בבוקר הוא מתעורר גם. גיליתי את התודעה רק דרך היעדרה. ניסיתי להישאר ער כדי לתפוש בתודעה את רגע היעלמות התודעה (בהירדמות). שוב ושוב הייתי מתעורר בבוקר מאוכזב, שוב התודעה נעלמה דווקא כשלא הייתי שם לראות זאת. זאת הייתה ההיתקלות הראשונה שלי בפרדוקס "להיות ער להירדמות". המושג תודעה כלל לא נכח עבורי, עד לרגע שבו הבחנתי בהיעלמות התודעה בהירדמות, אך מרגע שהתבהר שההכרה יכולה לא להיות, פתאום היא נהפכה עבורי לדבר בעולם. ליתר דיוק, התשוקה שלי להיאחז בתודעה ולהירדם מבלי לאבד אותה היא שהולידה עבורי, בדיעבד, את מושג התודעה. כיצד הפרדוקס "נוכח בהיעדרו" מופיע במצוקות ובבעיות

8. Jacques Lacan, *Seminar IX - Identification*, unpublished manuscript, trans: Cormac Gallagher, session 9, 1961-1962, p. 110

נפשיות בקליניקה, וכיצד יכול המטפל להבנות אותן כפרדוקס ולסייע בפיתוחן על ידי כפירה בהנחות היסוד שלהן? ניקח לדוגמה פרדוקס שכיח בקליניקה: "רוצה אותה בהיעדרה, לא רוצה אותה בנוכחותה". גבר מפסיק לאהוב אישה ברגע שהוא כובש את ליבה, ברגע שהיא מתאהבת בו. הוא רוצה להתאהב, אבל ההתאהבות חולפת מהר. התשוקה נעלמת, ויחד עם היעלמותה אובד הערך של האובייקט. מדובר בפרדוקס אם מניחים שאובייקט התשוקה של הגבר זו האישה, שכן היינו מצפים שכאשר יכבוש את ליבה, יהיה מאושר. השאלה שמאפשרת למוסס את הפרדוקס היא מהו בדיוק האובייקט של הגבר - אחת האפשרויות היא שהאובייקט אינו האישה אלא הערך העצמי של הגבר; אם אנחנו ממקמים את האובייקט שם הרי התמונה מתבהרת - התשוקה של האישה כלפיו מגדירה אותו כאובייקט מסוג "גבר מבוקש". לו האישה הייתה האובייקט שלו, הוא היה ממשיך להשתוקק אליה גם בנוכחותה, משום שגם אם השיג את אהבתה, האם זה אומר שהשיג אותה?

עד כה דיברנו בצורה גנרית על היעדר אובייקטים ועל בריאתם, אך לאקאן מבודד שלוש וריאציות ייחודיות של מיתוסים על אודות היעלמות האובייקט ובריאתו על ידי הסובייקט, והללו מהוות את המבנים הקליניים העומדים בלב המערכת הדיאגנוסטית בקליניקה הלאקאניאנית: פסיכוזה, פרוורסיה, ונירוזה (הכוללת את ההיסטוריה ואת ההפרעה הכפייתית).

אם בפער בין המילה לדבר ניתן למקם את היעדר שמגדיר אובייקט ככזה, אז הוויתור האדיפלי על האם לטובת האב הוא מטפורה להחלפת הדבר הלא ברור במילה המובחנת הברורה. במילים של לאקאן, זהו מעבר מהממשי לסמלי.

אצל הפסיכואנליטיקט מעולם לא אבד. יש פסיכואנליטיקט המתייחסים למילים כאל דברים - פסיכואנליטיקט עשוי, למשל, להרים את ידו להתגונן מפני קללה שנזרקה לעברו. זאת משום שהדבר ומהמילה מחוברים מבחינתו, המילה הופיעה מבלי שהדבר ילך

לאיבוד, כלומר מבלי שהדבר יוחלף על ידי המילה. המבט שאינו מרפה מהפרנואיד הוא אובייקט מסוג כזה שנשאר נוכח תמיד. המבט גם מגדיר את הפרנואיד כאובייקט התפוס בשדה הראייה של המבט. הפסיכויטי עצמו הוא אובייקט שלא עבר הפרדה מגוף האם. הפרנויה היא פחד מפני חוסר נפרדות, מפני ההיבלעות שהיא גורלו של מי שלא הובחן ונבדל מסביבתו. בתופעת הארוטומניה, האמונה של הפסיכויטי שכולם נמשכים אליו ורוצים לנצל אותו מינית, ניתן לזהות את אי-היכולת של הפסיכויטי להיפרד ולהיות נעדר. מבחינתו, הוא נוכח בתודעה של הזולת ללא הפסקה.

אצל הפרוורטי האובייקט חסר, ולכן יכול להיות מוגדר כאובייקט, אך לא באופן קבוע ויציב. האובייקט עובר בין הפאזה של הפרדה לפאזה שבה הוא שוב נטמע ברקע ומאבד את נבדלותו כדמות. גם הסובייקט הפרוורטי עובר הפרדה, אך רק בפאזה אחת, ובפאזה השנייה הוא חוזר להיות בלתי מובחן מהאחר, בדרך כלל מדמות האם. התסכול הכרוך בפרידה מדמות האם אינו נוכח דיו, והוא הכרחי לשם היווסדות הסובייקט. בפטישיזם, למשל, ניתן לראות ניסיון לייסד אובייקט. למעשה, בפטישיזם ניתן לדבר על סמי-אובייקט, דוגמת נעל העקב. הסמי-אובייקט קשור לגוף באופן שאינו נפרד ממנו לחלוטין; ההתענגות של הפרוורטי על החפץ קשורה במעמד של קיום ואי-קיום של האובייקט לסירוגין. מצד אחד, הסמי-אובייקט קיים, משמע שהוא נפרד מהגוף כדבר שחסר בו, ומצד אחר הוא חלק בלתי נפרד מהגוף. דוגמה לשיוך ואי-שיוך של האובייקט לגוף ניתן לראות במזוכיסט הממקם את עצמו בתפקיד האובייקט שמצד אחד הוא דחוי, מושלך, ולכן משאיר אחריו מקום ריק שיכול להתמלא בהגדרה, ומצד אחר מדובר עבורו בהצגה: הוא לא באמת מושלך כמושפל, משום שמבחינתו לטקס יש סוף והוא בעצם כן שייך לסובייקט שדחה אותו והשפיל אותו. דוגמה נוספת היא הנקרופיל, שם העיקרון בולט עוד יותר, שכן מבחינתו הנשמה שפרחה מהגוף לא לגמרי עזבה אותו, כלומר

שבגופת המת עוד יש חיים. החיים הם האובייקט שבפועל כבר אינו נמצא בגוף המת, אך באקט הנקרופילי הם מיוחסים אליו שוב. לעומת הפרוורטי והפסיכוטי, הנגידוטי הוא זה שכבר עבר את ההפרדה - יש חסר ויש בו תשוקה. עבורו יש תוקף למילים כאובייקטים העשויים מהיעדר ממשות. אסטרטגיית התשוקה ההיסטרית היא להגדיר את האובייקט כחסר דרך תחושת קיפוח, לפי העיקרון "האובייקט קיים אך לא בבעלותי משום שעשו לי עוול וקיפחו אותי". כך נשמר עיקרון פוויטיביסטי שלפיו האובייקט קיים ללא היעדרו, ושהיעדרו הוא תאונה לא הכרחית, גחמה אכזרית של מקפחים שיש למחות עליה, אבל, וזו הנקודה המהותית, העיקרון הפוויטיביסטי הזה מתקיים רק כפנטזיה.

אסטרטגיית התשוקה הכפייתית היא לברוא את האובייקט דרך היעדרו באמצעות איסור או אי-אפשרות. ההיגד שמקיים את מעמד האובייקט של הכפייתי הוא "אילו רק ניתן היה לסובב את גלגל הזמן לאחור, או אילו רק הסמכות הייתה מרשה לי, אז האובייקט היקר יכול היה להיות בבעלותי". הכפייתי מאמין באיסור כסיבת החסר והתסכול, לכן הוא מחכה בסבלנות עד שהסמכות תמות על מנת להשתחרר ולחיות ללא מגבלות, אך כמובן שרוח הרפאים של הסמכות ממשיכה לרדוף אותו.

בבסיס היחסים של הסובייקט עם האובייקט ניתן לזהות פרדוקס בלתי פתיר: הסיפוק המוחלט בלתי אפשרי משום שלא ניתן לזכות בבעלות מלאה על אובייקט. האובייקט קיים במידה שבה הוא נותר בלתי מושג, התשוקה שאינה מסופקת לחלוטין היא שממשיכה לקיים אותו, כלומר להעניק לו ערך של סיפוק, גם אם חלקי. האובייקט מתקיים בתשליל של חוויית התסכול. החיתוך שמבודד את הדמות מהרקע עושה זאת באמצעות שתי הקפות של הסכין סביב האובייקט בפוטנציה. ההקפה הראשונה מופיעה כתחושת תסכול לא ברורה המתוארת בקליניקה כחוסר שקט, בלבול ואפילו חרדה. זהו השלב שבו החסר מופיע אך עוד אין

הגדרה לדבר החסר. בהקפה השנייה התחושות הן של צורך שצורת הסיפוק שלו כבר ידועה, כלומר כבר יש פנטזיה בנוגע לסיפוק שצפוי להגיע מהאובייקט.

בפסיכואנליזה אחד השמות לאובייקט שקיים בהיעדרו הוא הפאלוס. ראשיתו באיבר הזכרי הממשי, הפין, שנהפך לסמל, כלומר מוחלף על ידי מסמן. הפאלוס משמש ליצירת הבחנות בינריות ראשוניות בהתפתחות האנושות והאדם: בינר אחד הוא סימול ההבדל המיני בין גברים ונשים באמצעות הצבעה על קיומו או על היעדרו; בינר שני הוא סימול נוכחות והיעדר של התשוקה המינית באמצעות שני המצבים שלו: הרפיה וזקפה; בינר שלישי הוא היעדר והנוכחות של האובייקט שמספק את התשוקה, שכן כל תשוקה, לרבות התשוקה המינית שסמלה הוא הזקפה, מתקיימת בתנאי של היעדר הסיפוק, כלומר היעדר האובייקט המספק. לכן השם שלאקאן נתן לתהליך ההסמלה הוא פאליזציה.⁹ המעבר מהדברים לסמלים גובה מחיר של אובדן סיפוק, שכן הדברים, כאמור, הם אובייקטים של סיפוק צורך. הפאליזציה של הפין היא הפיכתו לסמל, בין היתר של גבריות, ומרגע שהוא סמל הוא כבר אינו הדבר כשלעצמו, או לכל הפחות לא רק הדבר כשלעצמו. הערך הסמלי של הדבר בא על חשבון הערך שלו כמספק צורך. ניתן לראות זאת בכל אחת מהדוגמאות של המצבים הבינריים. הפאליזציה, אם כן, אינה רק תהליך קוגניטיבי של החלפת הדבר בסמל, אלא היא מסדירה את פעולת הליבידו: הצורך עובר ארוטיזציה, כך שכל צורך - אכילה, שתייה, עשיית צרכים או צריכת ניקוטין - אינו מגיע לסיפוק מלא משום שהחלפת הדבר בסמל מכניסה ממד של חוסר אפשריות של סיפוק מלא.

Jacques Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan, Book XI, The Four* .9
Fundamental Concepts of Psychoanalysis, trans: Alan Sheridan, New
 York: Norton, 1973 (1964), p. 187

עבור לאקאן יש רק שלב פסיכו-סקסואלי ראשוני אחד שבלעדיו לא יוכלו להתקיים האחרים (אוראלי, אנאלי וכולי) והוא הפאלי (לאקאן מערער על העמדה המייחסת אותו מעמד לכל אחד מהשלבים הפסיכו-סקסואליים). השלב הפאלי מתרחש עם עצם כניסתה של השפה לחייו של היצור האנושי. ברגע שהסמל, או ה"מסמן", בטרמינולוגיה הלאקאניאנית, נכנס לחייו של בן האנוש, הוא חדל מלהיות מונע על ידי צורך והופך להיות מונע על ידי תשוקה, וזו, בשונה מצורך, לעולם אינה באה על סיפוקה המלא. לא ניתן לשבוע ממילים כפי שניתן לשבוע מאובייקט ממשי. הפאליזציה היא המעבר מסיפוק מלא של צורך לתשוקה שאינה מביאה סיפוק ברמה האורגנית אלא מקיימת את הסובייקט. התשוקה מביאה את הסובייקט למצב של "אני משתוקק משמע אני קיים". אפשר להתייחס לשלבים הפסיכו-סקסואליים של פרויד כאל וריאציות של פאליזציה, כאל שרשרת של אובדנים והחלפת האובייקט שאובד במסמנים, החל מאובדן השד, דרך אובדן האובייקט האנאלי, וכלה בגילוי ההבדל המיני, שהוא אובדן האפשרות להיות גבר ואישה בו-זמנית.

כיצד אפשר ליישם עיקרון זה בקליניקה? אחת המטרות העיקריות של טיפול נפשי היא חידוד המודעות לתשוקות. דיכאון הוא מצב של היעדר תשוקה, וחרדה היא לעיתים מצב של תשוקה לא ברורה או לא מודעת. מטרת ההתערבות של המטפל תהיה להוביל את המטופל דרך החרדה, שמעידה על רצון נסתר, אל עבר הגדרת אובייקט. השימוש במושג רצון כאן הוא נרחב וכולל תשוקות ודחפים, מודעים או לא מודעים. המטרה כאן היא כפולה - גם להפחית את החרדה או להעלימה על ידי הבהרה של אובייקט הרצון, וגם לאפשר הגשמה של הרצון.

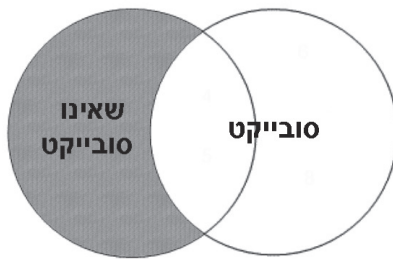
לדוגמה, מטופל נשוי שמר על קשר עם חברה לשעבר, שכבר עשרים שנה שולחת לו מכתבים ובהם רמיזות רומנטיות. הוא עונה רק באישור שהוא קיבל את המסר. כאשר היא הודיעה שהיא

מגיעה לארץ מגוריו וברצונה להיפגש עימו, הוא סיפר זאת לאשתו. אשתו כעסה ואמרה שהוא פוגע באמון שביניהם. הוא ראה זאת אחרת - זאת החברה לשעבר שכרוכה אחריו. הוא לא השיב לה אהבה, לא נפגש איתה, וכאשר שקל להיפגש איתה דיבר על כך עם אשתו. בטיפול הוא אמר שבכל זאת הרגיש לא נוח עם הסיטואציה. כששאלתי מה היה לא נוח (בהנחה שחוסר הנוחות הלא מוסברת עשויה להצביע על תשוקתו) הסתבר שיש למטופל פנטזיה מינית שבה הוא פסיבי. מכאן, שכשהוא קיבל מכתבים באופן פסיבי הוא הגשים משאלה דחפית שלו. יתרה מכך, הוא סיפר על פנטזיה על נשים שמעבירות אותו מיד ליד כחפץ. אם כך, בהקפה הראשונה של חיתוך האובייקט מתוך הרקע הבלתי מובחן אפשר היה לזהות תסכול וחרדה שהופיעו כתחושה של חוסר נוחות לא מוסברת. בהקפה השנייה השם שניתן לחוסר הנוחות הוא משאלה לפסיביות. החיתוך עשה כמה סיכובים נוספים עד שהתבהר לו העונג שהוא מפיק מעמדת המתמסר.

דוגמה נוספת לעקרון הפאליזציה ניתן למצוא באנורקסיה - אם האובייקט מושתת על היעדרו, הרי שבמקום לומר על האנורקטית שהיא אינה אוכלת, נוכל לומר עליה שהיא אוכלת את הכלום. ההיעדר הוא שיוצר את האובייקט "כלום". אם נאמר "קחי את האוכל ותכניסי אותו לגוף שלך", נחמיץ את העמדה שבה היא נמצאת - היא אינה במצב של ריקנות שיש למלא, אלא במצב של מלאות שיש לרוקן, כך היא חווה את עצמה. היא מנסה להיפטר ממשוהו. האובייקט נמצא אצלה, והוא עשוי מכלום. לכן, באופן פרדוקסלי, ההכוונה בעבודה עם אנורקטים היא לא להביא אותם לקבל משוהו (כמו אוכל) אלא להביא אותם לזוטר על משוהו, על אובייקט כלשהו. לא נוכל לגשת לנושא אם נתעקש לחשוב שאובייקט עשוי מחומר, כמו מזון. אובייקט בפסיכואנליזה הוא מה שחייב להיות ריק מחומר.

פטיט א'

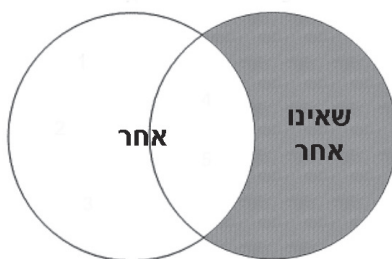
האובייקט בהא הידיעה שלאקאן¹⁰ המציא - האובייקט של הפסיכואנליזה - הוא "אובייקט א' קטנה", המייצג את הדבר האבוד, כלומר זה שהותיר את החסר שעומד ביסוד הסובייקטיביות. אובייקט זה אינו יכול להיות מוחלף במסמן שניתן לתבוע אותו, כלומר להשיג אותו, ואפילו לא ב"כלום" שתובעת האנורקטית. אחד המיתוסים שנותנים צורה לאובייקט זה הוא מיתוס הפטמה האבודה, שבראשיתה נתפשה כשייכת לתינוק כאיבר מגופו, וכאשר ניתקה ממנו קיבלה את מעמדה כשייכת לגוף האם, כלומר לאחר. אך אובייקט א' קטנה הוא אובייקט חסר באופן רדיקלי יותר מן המשתמע ממיתוס זה, שכן אינו בנמצא בשום מקום - לא בסובייקט ולא באחר או בעולם. המהלך הלוגי שיוצר אותו הוא של שלייה כפולה. בתוך המרחב המשותף של הסובייקט והאחר יש גם תופעות שממוקמות מחוץ לתחום הסובייקט:

תרשים 3: מחוץ לתחום הסובייקט

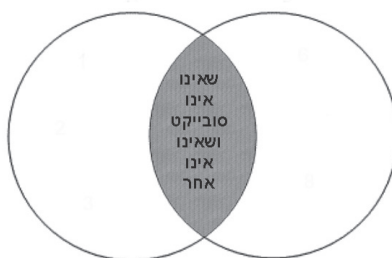
גם מנקודת המבט של האחר מתקיים תחום של מה שאינו האחר:

10. Jacques Lacan, *Seminar XIII - The Object of Psychoanalysis*, unpublished manuscript, trans: Cormac Gallagher, Session 10, 1965-1966, p. 169

תרשים 4: מחוץ לתחום האחר

השלילה הכפולה מתייחסת לתחום המשותף לסובייקט ולאחר, והמשותף להם הוא מה שחסר לשניהם. חסר משותף זה הוא שמחבר ביניהם.

תרשים 5: שאינו אינו סובייקט ואינו אינו אחר

התחום של החסר הוא מרחב מבורא, שבו יכולים להיווצר אובייקטים. החסר המשותף הוא מה שמאפשר היווצרות של אינטימיות. כאשר אנשים חולקים אחד עם השני את מצוקותיהם, את מה שחסר להם, הדבר יכול לקרב אותם ולחבר ביניהם. לכן לאקאן התייחס לאהבה כאל "לתת את מה שאין למי שלא זקוק לזה"¹¹.

11. ibid

מיניות ואהבה

אחד ההבדלים היסודיים בין פרויד לבין לאקאן טמון ביחס למיניות הגניטלית; פרויד לא לגמרי ויתר על התפישה שלפיה הדחפים הפולימורפיים של המיניות הילדית עשויים להגיע לבסוף להרמוניה ולאינטגרציה במיניות הבוגרת. הוא קיווה לפתור את הפיצול הנפוץ במיניות הגברית בין הדמות המינית של הדחפים הפולימורפיים לבין הדמות האימהית של האהבה הרומנטית. הוא אמנם לא זכה לראות את הפסיכואנליזה מביאה את המטופל למחוז חפץ זה, אך הוא תלה זאת במגבלת הזמן של המדע הצעיר שהמציא. בטקסט "אנליזה סופית ואינסופית"¹² הביע תקווה שבעזרת הטיפול האנליטי ניתן יהיה להגיע לשלב גניטלי, קרי למיניות שאינה מחלקת את הגוף לאיברים.¹³ בעמדתו של פרויד ניתן לזהות את השפעת רוח התקופה שבה חי, ולפיה האורגזמה הקליטורלית נחותרה ביחס לזו הנרתיקית, המושגת באמצעות חדרה. בעמדה זו ניתן לזהות פנטזיה על הרמוניה מינית.

על פי לאקאן, אנליזה יכולה להיגמר דווקא בוודאות בנוגע לחוסר האפשרות להרמוניה גניטלית, גם כתופעה קונקרטיית וגם כמטפורה לחלקיות ההלימה בין המילה לדבר, ולעובדה שאין סיפוק מלא אלא בדיכאון (שכן אם התשוקה מותנית בקיומו של חסר שלא ניתן למלא, הרי בדיכאון ניתן לדבר על מלאות, אך כזו שאינה מאפשרת השתוקקות). לאקאן ראה בעמדה המחזיקה בפנטזיה של שלמות גניטלית סכנה, שכן בשם הדרישה לשלמות העל-אני נהיה מחמיר ונטען באגרסיה של הסתמי ללא גבול.

12. זיגמונד פרויד, "אנליזה סופית ואינסופית", בתוך: הטיפול האנליטי, תרגום: ערן רולניק, עם עובד, 2002.

13. Jacques Lacan, *Seminar VIII - Transference*, Unpublished manuscript, trans: Cormac Gallagher, Session 16, 1960-1961, p. 221